

Wadah Khanfar, *İlk Bahar: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayatına Dair Stratejik ve Siyasi Bir Okuma*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2020, 511 s.

Değerlendiren: Abdulkadir Macit

Yazarın kitabın adına *İlk Bahar* adını vermesinin Tunus'ta 10 yıl önce "ekmek, onur ve özgürlük" sloganıyla başlayan ve kısa sürede pek çok Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkesini etkisi altına alan "Arap Baharı" ile doğrudan bir ilişkisinin olup olmadığını bilmiyoruz. Buna dair kitabın herhangi bir bölümünde açık ifadeler olmasa da yazarın, son iki asırdır bir yönüyle kara kışı (!) yaşayan ve bahar arayışında olan Müslüman toplumlara Hz. Peygamber'in (s.a.v.) stratejileri ve uygulamaları üzerinden bahara ulaşmak üzere bir yol haritası çizme gayreti dikkati çekmektedir. Bu gayret, İslam tarihçiliğinin zirve isimlerinden birisi olan Muhammed Hamidullah tarafından daha önce yüksek sesle dile getirilmiştir. Nitekim Hamidullah, Müslümanların son asırda yıkılan imparatorlukları, önderliğini kaybettikleri ümerası ve itibarını yitirdiği ulemasının bıraktığı boşluğun yerine ulus-devletlerin kuruluşunda Hz. Peygamber'in rol modelliğinde devletin hukukunda İslam hukukunu, siyaset ve idare uygulamalarında İslam'ın siyasi ve idari ilkelerini, eğitim sisteminde İslam eğitim sistemini, iktisadi kararlarında ise İslam iktisadının ilkelerini merkeze alarak yönetimlerini inşa etmelerini teklif etmiştir. Bu hususta ulus-devlet hâline gelen İslam ülkelerine üst yapılar olarak Uluslararası Fakihler Cemiyeti ve Yüksek Hilâfet Konseyi teklifinde bulunmuştur.

Khanfar'ın da bu gayreti devam ettirdiğini ifade edebiliriz. Nitekim Hz. Peygamber'in siyerinin günümüze nasıl örneklik teşkil etmesi gerektiğini mesele edinen yazarın bu gayretinden, Müslüman toplumların içinde buldukları ulus-devletlerin, bölgesel imkânların ve küresel sistemlerin farkında olarak hareket etmeleri gerektiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu hususla ilgili olarak yazar Hz. Peygamber'in yerel (Hicaz),

@ Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi. abdulkadir.macit@kocaeli.edu.tr

id <https://orcid.org/0000-0002-5446-1924>

bölgesel (Kuzey ve Güney Arabistan) ve küresel (Bizans ve Sâsâni) dinamikleri dikkate alarak stratejik bir şekilde siyasi ve ekonomik kararlar aldığını belirtmektedir. Yani yazar, Hz. Peygamber'in son elçi ve tüm insanlığı hedefleyen mesajın sahibi olmasının gereği küreseli hedefleyen ancak yerel ve bölgesel dinamikleri dikkate alan bir süreç yürüttüğünü anlatmaktadır. Hz. Peygamber, bu dinamiklerin farkında olarak yerelden küresele doğru bir hareket tarzı geliştirmiştir. Yazar buradan hareketle sanki, günümüz sadece Arap ulus-devletlerine değil tüm Müslüman toplumlara yerel, bölgesel ve küresel siyasi ve ekonomik güç dengelerini dikkate almayı hatırlatmış olmaktadır. Khanfar bu hatırlatmayı küresel ve bölgesel tarihi eş güdümsel ve uluslararası ilişkiler, bürokrasi ve ekonomik dengeler açısından sürdürmektedir. Bu hususta bölgesel gelişmeler, kabileler arası iktidar savaşları ve kabile içi sorunlar üzerine yaptığı analizler olayları yerelden küresele doğru makro ve mikro düzeyde anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Malum olduğu üzere dünya tarihinin oluşumunda Allah-âlem, Allah-insan ilişkisi ile insan-âlem, insan-insan ilişkisi büyük önem taşımaktadır. Bunlardan birincisinin beşer aklının ve yeteneklerinin yoğurup şekillendirdiği “yatay eksen”; ikincisinin ise ilahî kaynaklı peygamber öğretilerinin rehberlik ettiği “dikey eksen” olarak dünya tarihinin şekillenmesinde asli unsurlar olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. Bu bağlamda Khanfar, Hz. Peygamber'in hayatının dünya tarihinin akışından kopuk bir kesit olmadığı ve nübüvvetin dünya tarihine bir müdahalesi olduğu gerçeğini okuyucuya sunmaktadır. Bu müdahale, Lütü Sunar'ın tasnif ettiği şekilde, toplumların yapısı ile irtibatlı olarak insanlığa üç aşamalı olarak gerçekleşmiştir: (a) İnsanlığın kavim ve kabile çağı, (b) insanlığın toplum çağı, (c) İnsanlığın evrensel toplum çağı. Khanfar'a göre insanlığın küreselleşmeye yani ırk, aşiret, cins ve renklerin ötesindeki bir noktaya geldiğinde yani evrensel (ve olgunluk) toplum çağına eriştiğinde Hz. Muhammed'in mesajı da buna uygun olarak evrensel bir hitap şeklinde tarihe müdahil olmuştur. Khanfar bunu ifade etmekle nübüvvet anlayışını, insanlık tarihinde dikey eksen olarak yeniden insanlık tarihinin bir unsuru hâline getirmeyi gündem etmektedir. Bu yönüyle eser siyer yazıcılığında da dönemin tarihsel bağlarını kurarak olayların anlaşılmasında farklı bir açılım sağlamaktadır. Bu durum türedi bir tarihsel gelişim yerine insanlık tarihinin akışına müdahale etmiş bir vahiy ve peygamber olgusunu bize göstermektedir. Bilindiği üzere modern dönemde Avrupa merkezci bir tarih anlayışından hareketle Hz. Peygamber ve Müslüman toplumların tarih dışında tutularak yazılması söz konusu olmuştur. Buna rağmen yazarın İslam tarihini ve özelde Hz. Peygamber'in hayatını dünya tarihinin içine yerleştirerek yazması günümüz tarih yazıcılığında önemli bir eksikliği izale etmektedir.

Yazarın bu perspektifle Kureyş sûresi üzerinden tarihi ve siyeri yorumlaması dikkat çekicidir. Buna göre dünya tarihinin çok önemli bir aktörü olan Hz. Peygamber; kendi döneminde yerel, bölgesel ve küresel dinamikleri dikkate alarak mesajını yaymış, adımlarını stratejik olarak atmıştır. Bu konuda İslam öncesi Mekke’de Kureyş’in iki noktadan hareketle oluşturduğu popülaritesini ve gücünü dikkate almış; bunların kendi uhdesinde olması konusunda uğraş vermiştir. Bunlar Kureyş sûresinde ifade edildiği üzere *Kureyş îlâfı* diyebileceğimiz iktisadi antlaşmalar ve Kâbe ev sahipliğidir. Hz. Peygamber, Medine Dönemi boyunca Kureyş’in Arap coğrafyasında bu özelliğini kontrol altına alabilecek noktada stratejik adımlar ve siyasi-iktisadi uygulamalar gerçekleştirmiştir. Tabii olarak bunun için Kureyş’in gerçek temsilcileri olarak kendilerini görececek ve bunu oluşturmaya çalışacaktır. Kureyş îlâfı karşısında Medine îlâfını teşekkül ettirmeye gayret edecektir. Yani Arap coğrafyasında (yerel ve bölgesel) iktisadi hâkimiyeti kendisi yönetecek şekilde hareket edecektir. Diğer taraftan Kâbe’nin yine asıl sahiplerinin kendileri olduğu bilinciyle ona karşı hürmeti elden bırakmaksızın bir siyaset yürütecektir. Dolayısıyla bu süreç hicretten 6 sene sonrasında Hudeybiye Antlaşması ile çok önemli bir noktaya gelecektir. Öncesinde Kureyş’in ticari îlâfını kontrol altına alan ve Hudeybiye ile de Kâbe’ye saygınlığını ortaya koyan Hz. Peygamber bu vakit itibariyle Arap coğrafyasında Kureyş’in yerini alacaktır. Bu sayede ticarete Mekke îlâfından Medine îlâfına, siyasi ve dinî temsilde ise müşrik Kureyş’ten Müslüman Kureyş’e doğru geçişi sağlayacaktır. Bu kavram-sallaştırma İslam tarihinde hilafetin Kureyşliliği zemininde tartışılmalı meselenin zemininin idrakini ortaya koyması itibariyle de önemlidir. Bu bakış açısından hareketle şunu sormadan edemiyoruz: Günümüz Müslümanları küresel ölçekli siyasi ve iktisadi hegemonyaya karşı nasıl hareket etmeli hatta bu küresel gücü yönetmek için nasıl bir strateji geliştirmelidir? Yazarın buna verdiği cevap; Hz. Peygamber’in mesajını ve stratejilerini dikkate almaktır.

Dünya tarihi ile ilgili diğer bir konu insanların, bilgilerin ve malların hareketliliğidir. Bu hareketlilikler dünya tarihinin seyrinde çok önemli unsurlar olmuştur. Hz. Peygamber’in kendi döneminde bu hareketlilikleri nasıl yönettiği hususu nübüvvetin dünya tarihine etkisini de ifade etmektedir. Hz. Peygamber’i bu hareketlilikleri kontrol edecek derecede stratejist ve siyasi-iktisadi adımlar atan inisiyatif sahibi bir peygamber olarak anlatmak kitabın en dikkat çekici yönlerinden birisidir. Nitekim Hz. Peygamber’in tebliğini gerçekleştirdiği dönemde dünya ticareti kara ticaretine bağlı olarak Mezopotamya’nın kavşak olduğu İpek Yolu üzerinden gerçekleşmekteydi. Bu yolun Kuzey hattı; Çin’den Türkistan, Maveraünnehir, Horasan ve Anadolu üzerinden Avrupa’ya; Orta hattı Hint’ten Basra Körfezi üzerinden Irak, Suriye ve Anadolu’ya oradan Avrupa’ya; Güney hattı ise Hint’ten deniz yoluyla Yemen’e (Güney

Arabistan), oradan da Kızıldeniz üzerinden Mısır ve Akdeniz'den Avrupa'ya doğru seyretmektedir. Cahiliye Dönemi'nde Mekkeliler; Kuzey, Orta ve Güney İpek yolu arasında ticari hareketliliği anlaşımlar (ilâf) ile sağlamış, tüm Arap coğrafyasında dinamik bir ticari ağ kurmuştur. Bu sayede önemli ekonomik irtibatlar kurmuşlar ve güç elde etmişlerdir. Hz. Peygamber Mekke ilâfı karşısında Medine ilâfını kurarak Kuzey ve Güney İpek Yolu'nun ekonomik olarak Müslümanlar tarafından yönetilmesinin önemli adımlarını atmıştır. Medine Dönemi'nde Sâsânî ve Bizans arasında gerçekleşen cihan harbinden dolayı Orta ve Kuzey İpek Yolu bir güç mücadelesine sahne olmuştur. Bu harp, sürgit devam ederken Hz. Peygamber Arap coğrafyasında Kureyş ilâfını ortadan kaldırıp Medine ilâfını kurmuş, ardından Orta ve Kuzey İpek Yolu'nun da ilâfını Müslümanların kontrol edeceği şekilde stratejik adımlar atmıştır. Özellikle Hudeybiye sonrası Hayber fethi, Mute Savaşı, Tebük Savaşı ve dönemin bütün yöneticilerine göndermiş olduğu davet mektupları bunun önemli adımları olarak takip edilmelidir.

Hz. Peygamber'in bu adımları atmasının en önemli özelliklerinden bir tanesi şüphesiz tüm insanlığa gönderilen son peygamber olmasından kaynaklanmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Hz. Peygamber mesajını tüm insanlara ulaştırmak vizyonuyla büyük bir çaba içinde olmuştur. Bu maksatla Arap coğrafyasındaki denklem ile birlikte dünya üzerindeki denklemleri dikkate almış ve bu denklemleri Müslümanların yöneteceği bir noktaya taşımak istemiştir. Bu adımları takip eden Hülefay-i Raşidin ve Emeviler, sonrasında Selçuklular ve Osmanlılara baktığımızda bu iradenin sürdürüldüğünü ifade edebiliriz. Dolayısıyla Müslümanlar Hz. Peygamber'in İslam'ın son peygamberi olarak getirdiği mesajı tüm insanlara ulaştırmak hususunda Hz. Peygamber'den devraldıkları mirası sürdürmüşlerdir. Bu miras Müslümanlar tarafından bugün de taşınmaktadır. Bundan dolayı eserin diğer dikkat çeken bir yönü Hz. Peygamber'i günümüze taşıma gayretidir. Bu yüzden Hz. Peygamber'in hayatı tarihte yaşayan bir kahraman gibi anlatılmamıştır. Yazar, Mekke ve Medine'nin bir film platosu olmadığını ve davetin her zaman dilimine dolayısıyla günümüze de gerçekçi yaklaşımla hitap ettiğini okura yansıtmıştır.

Bilindiği üzere geçmişte siyer alanında pek çok eser verilmesine rağmen her dönemde Hz. Peygamberin hayatına dair yeni araştırmalar yapılması ve eserler telif edilmesine ihtiyaç hissedilmiştir. Çünkü elde bulunan kaynaklar her dönemin beraberinde getirdiği yeni imkanlar ile tekrar incelenip, o çağın gereklerine, insanların değişen dünya algılarına ve her gün gelişen ve kabul gören ilmi metotlara göre tekrar analiz edilip, değerlendirilerek ele alınmalıdır. Ancak söz konusu ettiğimiz bu hususlara rağmen Khanfar, zaman ve şartlar değişse de Siyer ilmindeki bu çabaların

genelde nakil ağırlıklı ve birbirinin tekrarı olduğunu söylemektedir. Bu konuda siyerin derinlemesine araştırılması için ondaki gerçekleri inceleyip bağlantılarını kurmak gerektiği hususunda çeşitli yöntemlere ihtiyacın çok fazla olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla o, Hz. Peygamber'in politik ve stratejik yönlerine odaklanarak onun geçmişte yaşamını eylem ve tutumlar değil aksine günümüz gerçekliği için yeni bir politik ve stratejik bilinç inşasında bize yardımcı olacak bir bilgi metodolojisi ve entegre sistem inşa etmek için çaba gösterdiğini ifade etmektedir.

Yazar bu çabayı verme sebebini bugün Müslümanların epistemolojik bir kriz yaşamalarına dayandırmaktadır. Bu krizi, Müslümanların yöntem olarak geçmişte olanı benimsediklerini ve onu güzel bulduklarını; pratikte ise şimdide yaşamakta olduklarını ve bunu sevimsiz bulduklarını dile getirerek açıklamaktadır. Bu dikotomiden dolayı geleceğe doğru yürüyüşte geleceğin ürpertici görüldüğünü zikretmektedir. Bu durumun Müslümanlarda hayalperest veya ne yapacağını bilmeyen nesiller ürettiğini söylemektedir. Diğer taraftan bu dikotominin Müslümanları ya “yeni”den korkarak ona karşı direniş ortaya koymak şeklinde muhafazakârca ya da pratik yaşamı manevi ve itikadi yaşamdan ayırarak şizofreniyi kurumsallaştıran ve neticede manevi izolasyon içine düşüren sekülerliğe götürdüğünü vurgulamaktadır. Dolayısıyla yazar Hz. Peygamber üzerinden Müslümanları bu dikotomiden çıkaracak şekilde günümüz gerçek(çi)liğine ve geleceğe taşımaya çalışmaktadır. Bu hususta Müslümanların değişimler karşısında onunla olduğu gibi uzlaşmak ya da onu kabul etmek şeklinde değil, bunun yerine onu anlamak ve onunla etkileşime girerek onun iyilik değerlerini desteklemeleri ve kötülük temayüllerini kontrol altında tutmaları gerektiğini telkin etmektedir.

Bu konu ile ilgili yazar “Geleceğe Nasıl Hazırlanırız?” başlığında insanlığın son asırda mekânla, iktidarla, bilgiyle ve eşyayla ilişkisinin çok köklü bir değişime uğradığını, dolayısıyla tüm insanlık için gerçeklik ile düşünce arasındaki mesafenin genişlediğini düşünmektedir. Dahası günümüzde insanlığın sosyokültürel bir küreselleşmeye doğru gittiğini vurgulamaktadır. Tüm bunlardan dolayı Müslümanların vizyonlarının ve değerlerinin de buna uygun bir şekilde sağlam bir ahlâka ve yüce bir ortak değere sahip olan herkesle anlaşabilmek üzerine oturması gerektiğini ısrarla ifade etmektedir. Ancak bu sayede Müslümanların, merkezinde zorlayıcı bir galibiyetin bulunmadığı yeni bir dünya kurma sürecine ortak olacaklarını düşünmektedir. Khanfar, bu süreçte Müslümanların dört hususa dikkat etmesi gerektiğini salık vermektedir. Müslümanların; (a) tarihle olan ilişkilerini iyileştirmeleri, (b) mutlak yargı zihniyetlerinden kurtulmaları, (c) “öteki” ile ortak insani değerler temelinde anlaşmaları, (d) ve başta Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in sünneti olmak üzere

kaynaklarını, asıllarını ve metinlerini çağdaş etkileşim ve mevcut bilinç sahasına geri döndürerek bu sayede tarihteki durağanlıktan, sabit asıllar olmaktan kurtulup dinamizmi geri kazanan bir anlaşmaya erişmeleri gerekmektedir.

Bu konuda yazar Hz. Peygamber'den günümüze bir lider olarak gerçekleştirdiği icraatlardan hareketli şu altı noktayı ön plana çıkarmaktadır. Yani günümüz Müslüman toplum liderlerine "geleceğe hicret"teki icraatlarının ilkelerini Hz. Peygamber'in şu pratiklerinden almalarını salık vermektedir: (a) Hz. Peygamber insanları her türlü şirk, cehalet ve despotizm bağlarından özgürleştirmiştir. (b) İktidar ve servet ile olan ilişkilerde izlenecek yönetime dair evrensel ve benzersiz bir tanım getirmiştir. Güç dengelerini doğru bir şekilde değerlendirmiş ve yerel, bölgesel ve küresel ittifakları takip etmiştir. (c) Hz. Peygamber durumu değerlendirmede gerçekçi, plan yapmada işlevselliği önceleyen birisi olmuştur. İktidarın zirvesinde olan hiçbir düşmanla savaşmamış aksine ilk etapta düşmanını yavaş yavaş zayıflatmış ve birtakım şeylerden alıkoymuş, güç dengeleri Müslümanların lehine döndüğünde ise vakit kaybetmeden o fırsatı değerlendirmiştir. Düşmanı girişimleri ile şaşkına çevirmiş, onları bir teklif sarmalının içine girdirmiştir. (d) Hz. Peygamber, siyasi ve stratejik ilişkilerde çatışmaya değil yönlendirici mücadeleye dayalı yeni bir yaklaşım ortaya koymuştur. Yani çatışmaya alternatif olarak mücadele kavramını ön plana çıkarmıştır. (e) Hz. Peygamber risaleti; hedefler ve amaçlar düzeyinde hareketinin genel bir düzenleyicisi kılmış, daha sonra en uygun yol ve yöntemleri kullanarak onlarla zamanla etkileşime girmiştir. Bu nedenle görevlerini en üst düzeyde yerine getirebilmek için gerekli tüm yollara başvurmuş, ittifaklar kurmuş, ordular hazırlamış, istihbarat ağları tertip etmiş, anayasa, yargı ve şura sistemleri kurmuş, bütün bunları planlama ve insan eyleminden oluşan bir bağlamda gerçekleştirmiştir. (f) Hz. Peygamber insan ve plan arasında benzeri görülmemiş bir ilişki kurmuştur. Sahabinin her birini planın bir ortağı ve sahibi hâline getirmiş, bu sayede bu bireyler kendi rollerinin öneminin farkında olmuştur.

Yine Müslümanların eylemlerinde uygulaması gerektiğini düşündüğü Hz. Peygamber'in stratejik metodunun ilkelerini şöyle sıralamaktadır: (a) Islah ve ahlak temelli olması, (b) Yok edici bir mantık yerine intikam duygusuna kapılmadan dünyayı değiştirmeyi esas alması, (c) Aceleci davranmadan, kademeli bir savunma yöntemi takip etmesi, (d) İyimserlikle yaklaşım olayların darlığı yerine geleceğin genişliğini öngörebilmesi (sabır, tahammül ve feraset), (e) Etken olması, hareket alanını düşmanlarının çizmesine izin vermemesi, (f) İç cephede oluşacak bir parçalanmaya ve bölünmeye asla izin vermemesi, (g) Düşmanlarını topyekün karşısına almadan farklı stratejiler izlemesi, (h) Esnek ve çok yönlü hareket etmesi, sert ve yumuşak güç kulla-

nacağı yerleri bilmesi, (1) Objektif olması, duygu ve heyecanının etkisinde kalmadan güç dengelerini hassas bir şekilde değerlendirmesi, işlerin sonunu iyi hesap etmesi.

Eserin tamamlanması gereken bir ciheti yazarın “Stratejik açıdan bakıldığında Hz. Muhammed; küresel, hızlı ve köklü bir stratejik devrim gerçekleştirmiştir.” ifadesinde yer alan Hz. Peygamber’in küreseli hedefleyen siyasi ve iktisadi mücadelesinin vefatına kadar sürdürülmeden Mekke’nin fethi ile nihayete erdirilmesidir. Mekke’nin fethi ile tamamlanan yerelin hâkimiyeti sonrasında özellikle davet mektupları ve ittifaklar üzerinden bölgesel, Mute ve Tebük gazveleri ile kurulan Bizans münasebetleri üzerinden küresel hakimiyetin anlatımının sürdürülmemesi bütünü ortaya koymada bir boşluk oluşturmaktadır. Buna rağmen yazarın ortaya koyduğu perspektif ile küresel hâkimiyete dair nasıl bir stratejinin sergilendiği zihinlerde oluşmaktadır.

Kaynaklar

- Görgün, T. (2017). Dünya tarihsel bir bakışla İslam tarihini yeniden düşünmek. *İslam Düşünce Atlası (İDA)* içinde (1, 80-86). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360.
- Hamidullah, M. (2014). *İslam peygamberi*. S. Tuğ (Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Macit, A. (2019). *Muhammed Hamidullah: Modern bir alimin ilmi portresi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Macit, A. (2019). İslam medeniyetinin bütünlüklü, kapsayıcı ve diğer medeniyetlerle etkileşime açık yapısı. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD)*, 4(2), 195-220.
- Macit, A. (2020). Medeniyetin kurucu unsuru olarak nübüvvet: Toplumun kuruluşu hakkında farklı tarih tasavvurları. *İnsan&Toplum*, 10(3) (Eylül), 57-99.
- Sunar, L. (2017). Dünya tarihinin ekseni ve zemini olarak İslam medeniyeti. *İslam Düşünce Atlası (İDA)* içinde (1, 68-75). Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 360.